

Materjal 9. klassile kujundkõne käsitlemiseks

Mis on selle õppelemendi teema? Seletuskirja koostamine, loovtöö kirjutamine, erinevate kujundkõne liikide õppimine.

Mis klassile see on mõeldud? 9.

Mitme tunni peale see on mõeldud? Nelja.

Mis kasu saab õpilane? Lähtutakse seletuskirja ja lihtsama loo kirjutamisest ja selle all õpitakse kujundkõne kasutamist. Lihtsama loo kirjutamine arendab oma fantaasia kasutamist ja selle kirja panemist – õpilane õpib oma mõtteid sõnastama, lisades neile ka keelt rikastavaid elemente. Seejuures tehakse seda üheskoos, mistõttu areneb oskus teistega arvestada ja aktsepteerida ka teiste ideid.

Mis materjal alljärgnevalt tuleb? Alljärgnevalt on lisatud esimese ja teise tunni kavad. Esimeses tunnis tutvuvad õpilased kujundkõnega. Esitatud on kõik selle tunni ülesanded koos vastustega. Teises tunnis kirjutavad õpilased põnevuslugusid ja seletuskirju. Kolmanda ja neljanda tunni puhul pole lisatud tunnikavasid ega ülesandeid, vaid hoopis nende kirjeldus. Seda sellepärast, et olenevalt klassist jõutakse kolmandaks tunniks eri tulemusteni (vt allpool). Lõpetuseks on lisatud kontrolltöö, mida võiks teema kokkuvõtmiseks kasutada. Lisaks kontrolltööle on lisatud ka tärniga ülesanne, mida võib kasutada mõne teise ülesande asendusena või kontrolltöö asemel. See oleneb klassist.

I tund

Klass: 9.

Teema: Kõnekujundid

Eesmärk: õpilane tajub, mis on kõnekujund

Õpiväljundid:

- õpilane oskab eristada kujundkõnet neutraalsest kõnest

Meetodid, tegevused: kirjutamine, konspekterimine, arutlemine, kuulamine, küsimustele vastamine

Klassi organiseerimise viis: individuaalne õppimine

Tunni faas	Õpetaja tegevus	Õpilaste tegevus	Märkused
Evokatsioon	○ Jagan õpilastele töölehed ning selgitan, kuidas teha esimest ülesannet. ○ Kui on lahendatud, siis küsin, mis õpilased vastuseks said. (3 minutit)	○ Õpilased paigutavad sõnad õigetesse lahtritesse nii, et saavad vastuseks lause. ○ Vastavad, mis nad lauseks said.	Materjal: tööleht
Tähenduse mõistmine	○ Esitan teoreetilise osa. Toon välja vaid põhilised võimalused: piltlik väljend, kõnekäänd, võrdlus, metafoor, isikustamine. (7 minutit)	○ Konspekteerivad vihikusse.	

	○ Selgitan töölehe teist ülesannet ja kui see on valmis, siis kontrollin seda suuliselt küsides. Arutleme selle üle, kas nad on selliseid väljendeid kohanud, milline oli uus jms. (12 minutit) ○ Palun üht õpilast lugeda ette töölehe pöördel olev tekst. Õpilase valin nii: kui on vabatahtlikke, siis loeb vabatahtlik, aga kui ei ole, siis kukun pastatakaga nimekirjal. (2 minutit) ○ Pärast seda kirjutavad õpilased selle teksti ilma kujundkõnet kasutamata vihikusse ümber. Vihikud korjan ära ja panen hinde. (10 minutit). ○ Jagan valged lehed ja selgitan pesumasina tehnikat ning toon iga kord ka näite. Peamine on see, et kirjutatav oleks kujundkõne alla kuuluv. Kirjutatakse paberile: tegija ainsuses, öeldis ainsuses, koht, viis. Kui on tehtud, palun õpilastel ette lugeda. (7 minutit)	○ Lahendavad individuaalselt teise ülesande. Vastavad suuliselt, mida millega ühendasid ja kui paljusid olid varem kuulnud ja milliseid kohtasid esimest korda. ○ Kuulavad õpetaja juhiseid, kaasõpilase lugemist. ○ Kirjutavad teksti vihikusse ümber. ○ Hakkavad mängima pesumasinat. Need, kes tahavad, loevad hiljem ette.	Selle põhjal, mitu kujundkõne juhtumit õpilased leidsid, jagan õpilased järgmiseks tunniks rühmadesse.
Refleksioon	○ Küsin: milleks on kujundkõnet vaja? Millised kujundkõne vormid on olemas? Mis oli uus kõnekujund, mille täna õppisid? (2 minutit)	○ Vastavad	

Esimese tunni ülesanded (tunnikavale tugineval järjestusel):

Harjutus 1

Vali õigetest ridadest lahtritesse sõnad nii, et neist saaks tekst. Täht lahtri peal tähistab sõnaliiki: N ehk nimisõna, P ehk pöörd sõna, M ehk muutumatu sõna ja AS ehk asesõna.

N	M	N	P	M	N	M	M
AS	P	M	N	M	N		

Nimisõnad:

Pöörd sõnad:

Muutumatud sõnad:

Asesõna:

TÜDRUK, SAABAS, POISS, SUKK, AEGA

ON, VEEDAVAD

JA, NAGU, EHK, JA, KOOS, PALJU

NAD

Vastus: Tüdruk ja poiss veedavad palju aega koos ehk nad on nagu sukk ja saabas.

Esimese tunni teooriaosa:

- ☐ piltlikud väljendid (nt *jalga laskma*);
- ☐ kõnekäänud (nt *pähe andma*);
- ☐ võrdlused (nt *väle kui jänes*);
- ☐ metafoorid (nt *elu on teekond*);
- ☐ isikustamine (nt *päike naeratab*).

Harjutus 2

Ühenda omavahel kõnekäänud, mille tähendus on enam-vähem sama.

kõrvu pea alla panema
puru silma ajama
oma nina kõrvetama
suud pruukima
nina peale viskama
maiku suhu saama
pähe andma
tal on hea suuvärk
silmad lähevad lahti
ei pilguta silmagi
kõrvu lahti hoidma
ta ajab käojaani

ei liigu mitte üks närv
lõugu lõksutama
kõrvu teritama
silmadelt langevad soomused
ta ajab kärkseid pähe
teise ilma minema
oma pead silmusesse pistma
silma kinni pigistama
hammast verele saama
ta pole suu peale kukkunud
ninapidi vedama
peapesu tegema

Vastus: kõrvu pea alla panema või teise ilma minema, puru silma ajama või silma kinni pigistama, oma nina kõrvetama või oma pead silmusesse pistma, suud pruukima või lõugu lõksutama, nina peale viskama või ninapidi vedama, maiku suhu saama või hammast verele saama, pähe andma või peapesu tegema, tal on hea suuvärk või ta pole suu peale kukkunud, silmad lähevad lahti või silmadelt langevad soomused, ei pilguta silmagi või ei liigu mitte üks närv, kõrvu lahti hoidma või kõrvu teritama, ta ajab käojaani või ta ajab kärkseid pähe.

Harjutus 3

Jooni alla kõik kõnekujundid, mis tekstist leiad. Seejärel kirjuta tekst vihikusse ümber nii, et ei ole kasutatud ühtegi kõnekujundit.

Ema lidus nagu tuulispask ja pani tallad maha Antsu toas. Ta heitis poisile pilgu ja tahtis luubi alla võtta selle, et elutuba on nagu seapesa. Ta tegi suured silmad ja küsis: „Miks sa enda järelt tuba ära ei koristanud?“. Ants oli vait nagu sukk ja tahtis toast jalga lasta. Ema võttis tal kratist kinni ja nõudis selgitust. See pärimine läks Antsul ühest kõrvast sisse ja teisest välja. Ema selgitas, et enda järelt peab alati otsad kokku tõmbama. Ants vastas, et oma pesas võib end lõdvalt tunda. Ema pulbitses vihast ja läks koristas toa ise ära. Kümne aasta pärast elas Ants koos Annaga, kellega ta oli leivad ühte kappi pannud. Ühel päeval seisis Anna ukse juures, seitse asja kokku pandud. Ants küsis: „Miks sa, lilleke, mu hülgad?“ Anna

vastas: „Minu mõõt on täis, lõpuks on mu silmadelt langenud soomused ja saan aru, et ma ei saa elada mehega, kes enda järelt ei korista!“ Nüüd oli Antsul vesi ahjus, sest ta oli plindris mis plindris.

Vastus: Ema lidus nagu tuulispask ja pani tallad maha Antsu toas. Ta heitis poisile pilgu ja tahtis luubi alla võtta selle, et elutuba on nagu seapesa. Ta tegi suured silmad ja küsis: „Miks sa enda järelt tuba ära ei koristanud?“. Ants oli vait nagu sukk ja tahtis toast jalga lasta. Ema võttis tal kratist kinni ja nõudis selgitust. See pärimine läks Antsul ühest kõrvast sisse ja teisest välja. Ema selgitas, et enda järelt peab alati otsad kokku tõmbama. Ants vastas, et oma pesas võib end lõdvalt tunda. Ema pulbitses vihast ja läks koristas toa ise ära. Kümne aasta pärast elas Ants koos Annaga, kellega ta oli leivad ühte kappi pannud. Ühel päeval seisis Anna ukse juures, seitse asja kokku pandud. Ants küsis: „Miks sa, lilleke, mu hülgad?“ Anna vastas: „Minu mõõt on täis, lõpuks on mu silmadelt langenud soomused ja saan aru, et ma ei saa elada mehega, kes enda järelt ei korista!“ Nüüd oli Antsul vesi ahjus, sest ta oli plindris mis plindris.

II tund

Klass: 9.

Teema: Seletuskirja ja põnevusloo kirjutamine

Eesmärk:

- arendada koostööoskust;
- kujundada oskust selgitada enda arvamuse asjakohasust;
- anda rakendust õpilase fantaasiale.

Õpiväljundid:

- õpilane mõistab, millal on sobilik kasutada kujundlikku keelt;
- õpilane mõistab, millal ei ole sobilik kasutada kujundlikku keelt;
- õpilane teab, milline on seletuskirja struktuur;
- õpilane oskab koostada seletuskirja.

Meetodid, tegevused: kirjutamine, töölehe täiendamine, rühmas arutlemine, kaasõpilase kuulamine, küsimustele vastamine

Klassi organiseerimise viis: rühmas õppimine

Faas	Aeg	Õpetaja tegevus	Õpilaste tegevus
Evokatsioon	3 minutit	○ Annan tagasi õpilaste vihikud, kus on eelmises tunnis ümber kirjutatud tekst. ○ Näitan ekraanilt pilti (jänes ähvardab lumememmesid fõöniga) ja küsin, milline väljend sobib lumememmede olukorra kirjeldamiseks, vihjeks on jänes pildil. Küsin, milliseid väljendeid nad veel hirmu kohta teavad. Kõik väljendid, mis pakutakse ja vähegi sobivad, kiidan heaks (nt <i>hirmul on suured silmad, süda vajus/kukkus saapasäärde</i> jne) ○ Jagan õpilased rühmadesse selle alusel, kui palju kõnekujundeid keegi tekstist leidis. Kui näiteks kümme õpilast leidsid sama palju kujundkõne nähtusi, siis jagan need õpilased omakorda pooleks või kolmeks, et rühmad oleksid võrdsed.	○ Ütlevad, milline kõnekujund kõige paremini sobib. Eeldatav vastus on <i>jänes püksis</i>. Pakuvad, millised kujundlikud väljendid veel annavad edasi kartmist. ○ Jagunevad rühmadesse
	25 minutit	○ Selgitan rühmadele ülesannet: kirjutavad põnevusloo, kus kasutavad kujundlikku keelt. Loos peab toimuma midagi kriminaalset ning kasutama peab vähemalt 13	○ Kirjutavad põnevusloo.

Tähen duse mõist mine	5 minutit	kujundlikku väljendit ja need tekstis alla joonima. Pikkus on umbes üks A4. Korjan lood ära.	○ Täiendavad lehte, mille annan. ○ Kirjutavad rühmas seletuskirja.
	10 minutit	○ Selgitan seletuskirja struktuuri, tuginedes lehele, mille annan ka õpilastele. Sellel on ka näidis, mistõttu pole vaja pikalt selgitada. ○ Selgitan, et teisele lehele kirjutavad seletuskirja vastavalt sellele, milline oli põnevuslugu, s.t põnevusloo põhjal valitakse seletuskirja adressaat (koolidirektor, politseinik jne). Korjan seletuskirjad ära.	
Reflek sioon	2 minutit	○ Küsin õpilastelt küsimusi: nt mis oli kõige keerulisem? Mis oli tekstide kirjutamise põhiidee? Kui seda välja ei tooda, ütlen ise (seletuskirjas pidi keelekasutus olema neutraalne, kuid põnevusloos oli kujundkõne omal kohal).	○ Vastavad.

III ja IV tund

Kui seletuskiri ja põnevuslugu on valmis, tuleb kolmandas tunnis rollimäng. Igas rühmas jagunevad õpilased kolmeks. Ühed on vastavalt kas politseinikud, koolidirektorid vms, olenevalt, mida põnevuslugu eeldas (kellele seletuskiri kirjutati). Õpilased mängivad läbi olukorra, kus adressaat on seletuskirja läbi lugenud ja küsib selgitusi. Idee seisneb selles, et need, kes on politseinikud (koolidirektorid vms), ei kasuta kõnekujundeid, vaid räägivad ametlikus keeles. Need, kes mängivad seletuskirja kirjutajate rolli, kasutavad kõnekujundeid. Kolmandaks on igas rühmas keegi, kes kirjutab vestluse üles võimalikult täpselt, aga kiiresti. Iga lause tuleb seejuures kirjutada eraldi reale. Olenevalt põnevuslugudest võib iga rolli osatäitjaid olla üks, mitu või võib ka mitu eri rühma omakorda rühmades tekitada. Need, kes kirjutavad vestlused üles, kannavad selle täpselt nii ette nagu see neil paberil kirjas on. Oletatavasti loetakse ette lühendid jms. Seega minnakse sujuvalt üle näiteks esinemise, suulise keele vms teemani. Olenevalt sellest, mis kokkuvõtetest enim välja tuleb, selle teemani ka jõutakse. Üks variant on ka uudise kirjutamine, mistõttu pididki üleskirjutajad kirjutama kõik laused eraldi ridadele. Laused lõigatakse välja ja saadud laused ribadel segatakse ning õpilased panevad nendest kokku uudise ehk sätivad laused õigesse loogilisse järjekorda. Seejuures võiks neile mainida, et nad võivad lisada uudisele omaseid tunnuseid, kui neid muidu välja ei tule. See on vastupidine eelmisele meetodile, kus enne esitati teooria ja siis tehti praktilist osa. Uudise puhul tuleb praktika enne ja alles siis, kui uudised on väljalõigatud lausetest kokku saadud, räägib õpetaja uudise struktuurist ja ülesehitusest. Vajalik on see selleks, et õpilased oskaksid kriitiliselt suhtuda erinevatesse uudistesse.

Kontrolltöö 9. klassile
Kõnekujundid

Nimi:
Kuupäev:

Kirjuta iga kõnekujundi liigi järele definitsioon. Lisa näiteid kõnekujundite kohta.

○ **Isikustamine –**

Näide: Päike naerab

Kruusatee

Apelsin

Pliats

Kopikas

○ **Võrdlus –**

Näide: Väle kui jänes

Rumal kui

Naljakas nagu

Tark nagu

Hiilgab nagu

○ **Kõnekäänd –**

Näide: Sööma – leiba luusse laskma

Valetama –

Kartma –

Laisklema –

Surema –

○ **Metafoor –**

Näide: Paistab päike, tulisilm

Elu

Päike

Ema

Perekond

*Harjutus

Uuri kahte pildipaari. Ühe paari moodustavad tüdruk ja tema lillepeenar. Teise moodustavad poiss ja tema auto. Vali välja üks tegelane koos temale kuuluvaga. Kui paar on valitud, kirjuta valitud paari põhjal jutuke. Jutukesest peab selguma, mis juhtus tüdruku või poisi lemmikasjaga. See juhtum on põhjus, miks tüdruk või poiss on nii kurb. Kasuta vähemalt seitset kujundlikku väljendit ning jooni need oma tekstis alla. Kui jutuke on valmis, siis võid joonistada juurde ka illustreeriva pildi.

(Fotod: delfi.ee; murasteaed.blogspot.com; elu24.ee ja gomotors.net)